

№ 45 (446)
Снежань 2012 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

☞ **Спадчына ў небяспецы:**
Курапаты – стар. 2–3

☞ **Забытыя ахвяры: зімовая вайна**
1939–1940 гг. – стар. 3

☞ **Асоба: памяці Анатоля**
Белага – стар. 6

Артыкул пра Першую Усебеларускую краязнаўчую канферэнцыю чытайце на стар. 5

Якім быць цэнтру?

З 23 па 25 лістапада ў Брэсце адбыўся міжнародны экспертна-аналітычны семінар «Брэсцкая крэпасць. Тэрыторыя і рэсурсы для стварэння міжнароднага культурна-турыстычнага цэнтру. Эканоміка, маркетынг, сістэма партнёрства». Мэта мерапрыемства – распрацоўка тэхнічнага задання для арганізацыі конкурсу на напісанне канцэпцыі цэнтру.

Арганізатарамі семінара выступілі Брэсцкі гарвыканкам і Асацыяцыя менеджараў культуры (Расійская Федэрацыя). У ім прынялі ўдзел спецыялісты ў сферы гісторыка-культурнай спадчыны, менеджары культуры, архітэктары, музейшчыкі з Беларусі, краінаў СНД, Польшчы, Літвы, Вялікабрытаніі, Нідэрландаў.

На семінары разгледжаныя шматлікія праблемы стварэння культурна-турыстычнага цэнтру, прааналізаваная прапанова па рэгенерацыі крэпасці, распрацаваная яшчэ ў 2010 г., вывучаны досвед культурнага маркетынгу ў краінах Еўропы, закладзеныя асноўныя накірункі па стварэнні тэхнічнага задання на распрацоўку канцэпцыі цэнтру.

Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры сфармулявала і прапанавала для перспектыўнага тэхнічнага задання па арганізацыі конкурсу шэраг рэгламентаў, якія, на думку сяброў таварыства, дазваляць пры распрацоўцы канцэпцыі прадухіліць у будучым юрыдычныя канфлікты і метадалагічныя памылкі.

Узважаныя падыходы да перспектыўнай рэгенерацыі тэрыторыі крэпасці, пошук кансэнсусу сярод шматлікіх, зачасную палярных пунктаў гледжання і адкрытая дыскусія даюць спадзяванне на правядзенне супольнымі намаганнямі працаў на тэрыторыі Брэсцкай крэпасці ў рэжыме дзейнага заканадаўства аб ахове спадчыны і дасканалы выканання метадык.

Антон АСТАПОВІЧ

На тым тыдні...

✓ 27 лістапада ў Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва адбылося адкрыццё **выстаўкі твораў Анны Панэк і Аляксандры Чарняўскай** (Польшча), вучаніцаў і дыпломніцаў вядомага беларускага мастака з Польшчы Лёніка Тарасевіча.

Мастачкі ў сваіх сумесных рэалізацыях, як правіла, суадносяць сябе з тым месцам, дзе апынуліся. Часта яны ствараюць свае працы проста на сценах, падлозе, столі, якія неадрыўна звязаныя з канкрэтнай архітэктурай. Выстаўка, што прэзентуецца ў Мінску, мае характар больш класічны, але для мастачак было важна, каб іх працы суадніліся з кантэкстам. Таму тэмай выстаўкі можна назваць бяссонніцу ў шырокім разуменні: яна вызначае абшар пошукаў, у межах якога магчымыя розныя разважанні. Пабачыць усё можна да 15 снежня.

✓ 29 лістапада ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры ў рамках праекта «Літаратурныя падарожжы» прайшла сустрэча з **Юрасём Жыгамонтам**, акцёрам, вядучым праграмы «Новыя падарожжы дылетанта».

✓ 29 лістапада ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі адбылося адкрыццё **IV Мінскага міжнароднага фестывалю лічбавага мастацтва «Terra Nova»**.

Ужо чацвёрты раз на выставачных плошчах Беларусі дэманструюцца выключна творы, выкананыя ў лічбавым фармаце. Праграма складаецца з мастацкай выстаўкі, а таксама відэапраглядаў у канферэнц-зале Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Выстаўка будзе працаваць да 23 студзеня наступнага года.

✓ 29 лістапада ў філіяле Музея гісторыі горада Мінска «Галерэя Міхаіла Савіцкага» адкрылі **сумесную беларуска-літоўскую мастацкую выстаўку «КАРАНІ»**. Сумесную выстаўку аб'яднала агульная тэма – ЛЕС. Выстаўка ўнікальная тым, што ўпершыню за шмат гадоў у Беларусі ў вялікім аб'ёме прадстаўленае сучаснае літоўскае выяўленчае мастацтва. Сымвалічнае яшчэ і тое, што праект «КАРАНІ» ажыццяўляецца ў 20-годдзе ўстанаўлення дыпламатычных адносін паміж незалежнымі Беларуссю і Літвой.

Выстаўка працуе да 20 снежня.

✓ 1 снежня ў Дзяржаўным літаратурна-мэмарыяльным музеі Якуба Коласа ў рамках праекта «Літаратурныя лабірынты» адбылася святочная імпрэза «**У кожнай песні свае тоны...**». Мерапрыемства складалася з некалькіх частак: выступы гурта гістарычнага танца «Гістарыён» і гурта Кацярыны Ваданосавай «Alta Mente»; удзел гасцей у выстаўцы-кірмашы хэндмэйда ад мінскіх майстрых (Яўгеніі Захарчанкі, Ірыны Коўцік, Лізаветы Лукашэвіч).

падпісны індекс:
індывідуальны - 63320

22 лістапада ў Ільянскую сярэднюю школу імя А.А. Грымаця завіталі шановныя госці: доктар тэхнічных навук, сын Якуба Коласа Міхась Канстанцінавіч Міцкевіч і доктар тэхнічных навук, прафесар Віктар Аляксеевіч Зяленін.

Сёлета краіна адзначае 130-годдзе з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Якуба Коласа. Творчасць песняра – гэта цэлая эпоха ў гісторыі беларускай літаратуры. Яго па праве лічаць заснавальнікам прыгожага пісьменства, нацыянальнай прозы. Усё новае пакаленне чытачоў пацвярджаюць каштоўнасць мастацкай спадчыны Коласа на працягу больш стагоддзя.

Нашае свята і незвычайная сустрэча з сынам Якуба Коласа сталі таксама ўнёскам у агульнае святкаванне юбілею. У выкананні Яўгена Вараўкі прагучаў верш Міколы Малаўкі «Жыццёвы шлях бяжыць за небасхіл», прысвечаны Міхасю Канстанцінавічу. Мы таксама паспрабавалі «крутнуцца назад», як гаворыцца ў вершы, і звярнуліся да любімай маленькімі чытачамі кнігі Якуба Коласа «Міхасёвы прыгоды» (большасць раздзелаў прысвечаны Міхасю Канстанцінавічу ў часы яго маленства). Шасцікласнікі – актыўны музей «Вілейшчына літаратурная» – па-мастацку прачыталі некаторыя ўрывкі з кнігі. Павел Шульгач прапанаваў перанесціся ў далёкі 1942 год, калі чулы бацька прысвяціў свайму Міхасю да шаснаццацігоддзя верш «Сыну».

Мы папрасілі нашага госця падзяліцца ўспамінамі пра славяна бацьку, расказаць, наколькі ганарова і адказна мець такога тату.

Інтэлігентны нашчадак класіка

Амаль гадзіну гаварыў наш госць, як кажуць, «на адным дыханні». А прысутныя ў зале слухалі і пра яго дзяцінства пад бацькоўскім дахам, і пра стануленне ў час юнацтва, і пра цяжкасці ваеннага ліхалецця, пра неадольную цягу да кнігі і яе ролю ў выбары прафесіі, сяброў, захапленняў. Знаёмыя Коласавы радкі, якія даўно ўспрымаліся як нешта роднае, блізкае, дарагое, з вуснаў сына гучалі па-новаму.

З Міхасём Канстанцінавічам нас пазнаёміў выпускнік Ільянскай школы 1958 года Віктар Аляксеевіч Зяленін – доктар тэхнічных навук, прафесар, загадчык лабараторыі раўнаважных сістэмаў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Віктар Аляксеевіч часты госць у нашай школе, заўсёды прыязджае з падарункамі для кабінета фізікі, для краязнаў-

чага музея, а на 150-годдзе школы падараваў ноўтбук. Прыемна, што ў сваю альма-матар ён прыязджае разам са старэйшым унукам Антонам.

Міхась Канстанцінавіч – кар’ерай электразараднай апрацоўкі металаў, адзін з заснавальнікаў нетрадыцыйных высокаэфектыўных тэхналогіяў, доктар тэхнічных навук. У яго актыве больш за 200 публікацыяў, вынаходніцтваў, патэнтаў. За вялікі ўклад у развіццё навукі і тэхнікі Міхась Канстанцінавіч узнагароджаны Ганаровымі граматамі Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь, ён уладальнік бронзавага, срэбнага, залатога медалёў Выстаўкі дзясяцення народнай гаспадаркі.

Актыўная жыццёвая пазіцыя прымушала яго ашчадна ставіцца да часу: агітатар, рэдак-

тар насценных газет, прафсаюзна актывіст, спартсмен, меў рэспубліканскія і саюзныя рэкорды ў першай спартакіядзе народаў СССР (стандавая стральба), стаў майстрам спорту, кіраваў рэспубліканскай спартыўнай секцыяй, сур’ёзна захапляўся фатаграфіяй (па шматлікіх фотаздымках, зробленых ім, можна пісаць гісторыю не толькі сям’і, але і фізіка-тэхнічнага інстытута). Што паэтычны, літаратурны дар спадарожнічае Міхасю Канстанцінавічу па жыцці, мы ўпэўніліся не толькі па публікацыях, але і ў час сустрэчы. Шмат вершаў, эпіграмаў, віншаванняў на рахунку нашага госця, ён укладальнік аб’ёмнай кнігі «Якуб Колас. У думках, у сэрцах, у песнях», аўтар кнігі «Пад бацькоўскім дахам». Шановны госць чытаў вершы ўласныя, бацькавыя і іншыя паэтаў, распавядаў, як Колас шчыраваў над кожным радком і як маці ашчаджала яго ў час працы, пра тое, як проста звярталіся родныя, знаёмыя і нават зусім незнаёмыя людзі па парадку, з якім пачуццём дабрыні падтрымліваў масціты пісьменнік творчую моладзь.

Сын Якуба Коласа пераняў ад бацькі захапленне жывой прыродаю. Магчыма, першым штуршком да гэтага захаплення стаў альбом з жывёламі свету, які падараваў Міхасю Янка Купала. Зносіны з прыродай, класічная музыка заўсёды мелі водгук у вучонага-фізіка (але лірыка ў душы). Таму, відаць, Міхась Канстанцінавіч – добры імітатар, умее падрабляць галасы многіх птушак і жывёлаў. Калі закончылася пастаноўка казкі Коласа «Як птушкі дуб ратавалі» (у выкананні вучняў 9 «А» класа), добразычлівы, але строгі і патрабавальны глядач паказаў, як трэба падаваць голас крумкачу.

Прыгожы, інтэлігентны нашчадак класіка беларускай літаратуры Міхась Канстанцінавіч Міцкевіч за невялікі прамежак часу стаў сябрам нашай школы, нашых народных музеяў, нашых настаўнікаў і навучэнцаў. Мы бязмежна ўдзячныя, што нам перапала часцінка таленту, душы вядомага і свядомага беларуса. Адбыўся сапраўдны ўрок беларускай літаратуры з глыбокім пранікненнем у творчасць Якуба Коласа, урок любові да роднага слова, да Радзімы.

Роза ШЭРАЯ, кіраўнік музея «Вілейшчына літаратурная» Ільянскай СШ імя А.А. Грымаця

В. Зяленін, Р. Шэрая і М. Міцкевіч

Спадчына ў небяспецы

Вячэры і танцы

Напрыканцы мінулага стагоддзя, у пачатку 1990-х, шырокая грамадская не толькі Беларусі, але і ў суседніх краінах дэведлася пра знойдзеныя магільныя забітых грамадзянаў. Назва ўрочышча Курапаты на ўсходзе Беларусі стала вядомай і далёка за межамі былога Савецкага Саюза. Нагадаю, што неўзабаве было праведзена першае даследаванне, якое паказала, што тут расстрэльвалі людзей, а потым закопвалі іх у агульных «брацкіх» магілах. А потым – частка гэтых магілаў была раскапаная, а цэлы відавочна дастаныя і перанесеныя ў іншыя месцы. Вялікая плошча масавых пахаванняў была страчаная пад час пракладкі газаровага і пабудовы ваколічных дарог (адна з іх – Мінская кальцавая аўтадарога, якая некалькі гадоў таму была пашыраная). Даследаванні археолагаў ды адмыслоўцаў у іншых галінах выявілі, што тут пахаваныя ад некалькіх тысяч да некалькіх дзясяткаў тысяч чалавек. Яны былі расстраляныя ў 1930–1940-я гг. пад час масавых рэпрэсіяў.

На дзень памінання продкаў Дзяды і ў іншыя жылбыя дні сюды ішлі людзі па адным, адно за адным, сем’ямі і калонамі, з кветкамі, свечкамі ды крыжамі. Планавалася стварыць тут мемарыял памяці ахвяраў таталітарнага рэжыму. З’явіліся першыя крыжы на цэнтральнай дарожцы і ва ўпадзінах ад старых магілаў. На ўзгорку быў адкрыты камень з металічнай шыльдай, што тут намаганнемі Савета Мініст-

раў будзе пастаўлены помнік (дарэчы, камень так і застаўся на тым месцы, а што павінна тут паўстаць, так і застаўся ў праектах і спрэчках). Тым не меней – своеасаблівы мемарыял паўстаў – народны, які складаецца з дзясяткаў ды нават соцень крыжоў розных канфесіяў, помнік забітым яўрэям, так званая «лаўка Клінтана», усталяваная ў 1990-я тагачасным прэзідэнтам ЗША Білам Клінтанам пад час ягонага візіту ў Беларусь і наведвання Курапатаў. Пазней былі праведзеныя

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету 63320

Краязнаўчая газета

на 20 — год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды (паштовы індэкс) (адрас)

Каму (прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ

КАРТКА на газету 63320

Краязнаўчая газета

Кошт	падпіскі	руб.	Колькасць камплектаў
	пераад-расоўкі	руб.	

на 20 — год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды (паштовы індэкс) (адрас)

Каму (прозвішча, ініцыялы)

Індэкс 63320

15 850 руб.
47 550 руб.
95 100 руб.

Індывідуальная падпіска

1 месяц
3 месяца
6 месяца

Вось гэта ахвяры!

Не гэтак даўно ў мяне ўзнікла патрэба пазнаёміцца з матэрыяламі кнігі «Памяць. Капыльскі раён» (Мн., 2001). Што шукаў, тое і знайшоў, і нават больш чым меціў. Гартаючы яе, не мог не звярнуць увагу на вельмі вялікі спіс капылян, што загінулі на савецка-фінляндскай вайне ў 1939–1940 гг. Не паленаваўся палічыць. Божухна ты мой мілы: 194 чалавекі! У маім суседнім Капыльскаму Уздзенскім раёне такіх ахвяр 110 чалавек. Як бачым, розніца даволі істотная. Вось знайшоўся б хто-небудзь з ахвочых ды па кнігах «Памяць» палічыў такія страты па ўсіх раёнах краіны. Справа гэта патрэбная, надзвычай важная. У тым раёне, дзе найбольш загінула жыхароў у савецка-фінляндскай вайне (не ведаю, чаму мне думаецца, што гэта Капыльскі раён), варта было б паставіць помнік, бо з яе ж не вярнулася велізарная колькасць людзей, зусім не вымерная з колькасцю тагачаснага насельніцтва Беларусі.

Аўтар гэтых радкоў трохі памятае тую непапулярную ў народзе вайну, бо ішоў яму

тады 11-ы год. Спачатку настаўнікі пры любой нагодзе стараліся што-небудзь паведаміць нам з падзей савецка-фінляндскай вайны, але калі яна так зацягнулася, не заўважалася амаль ніякага прасоўвання фронту на захад, як гэта было ў верасні 1939 года на тэрыторыі Заходняй Беларусі, гаварыць на гэту тэму мала хто жадаў з вучнямі. Затое мясцовыя сяляне не спыняліся абмяркоўваць яе, на што ў іх было дастаткова падстаў. У той бойні загінулі і ўраджэнцы майго роднага мястэчка Магільна. Гэта Сямён Дзясюкевіч, Іван Дубіцкі, Фама Жагалковіч, Сцяпан Левановіч, Іван Сергіеня (не характэрнае для Магільнага прозвішча, відаць, быў пасланы сюды на працу з іншага раёна). Як бачым, было па кім плакаць магілянам. І яны плакалі, што і па сёння ў маёй памяці. Вайна з фінамі – гэта не тое, што вераснёўскі 1939 года паход Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь. З яго жывымі вярнуліся ўсе магіляне. Толькі адзін з іх атрымаў несур'ёзнае раненне. Уздзельнікі савецка-фінляндскай вайны

былі ў вялікай пашане ў нас, у школьнікаў. Іх аповеды пра ваенныя дзеянні цікавілі ўсіх. З пачутага запамнілася і такое: калі цывільнае насельніцтва ўцякала з дому пры набліжэнні войскаў Чырвонай Арміі, яно пасля сябе пакінула (невядома па якой прычыне) багата настаўленых ежай сталы. Камандзіры папярэджвалі не дакранацца да яе з-за магчымага атручвання, да чаго салдаты не прыслухоўваліся і нічога не пакідалі пасля сябе на сталах. Цяжка было паведаць аповедам нядаўніх салдатаў, што ў фінскіх хлявах намнога больш парадку, значна чысцей, чым у нашых беларускіх хатах. З гэтым ніяк не жадалі пагадзіцца жанчыны.

Закончу свае разважанні з таго, з чаго і пачаў, – з Капыльшчыны. Пры пільным угляданні, які след на яе зямлі пакінула савецка-фінляндская вайна, заўважыў, што ў раёне былі такія сем'і, зямля ў якіх забрала не па адным сыне. Такое было асабліва характэрна Капыльскаму сельскаму Савету. Так, з вёскі Навасады не вярнуліся з вайны дамоў

браты Лазарэвічы, Браніслаў і Іосіф Юльянавічы адпаведна 1913 і 1910 гадоў нараджэння, з вёскі Вялешына Ігнат, Канстанцін, Яўген Сінюкі (1905, 1911, 1908). Во якое гора напаткала іх бацькоў! Ці не ўнікальны гэта выпадак на ўсю Беларусь, а мо і СССР у цэлым?! Мне ніколі не даводзілася быць у вёсцы Вялешына, таму не ведаю, як там ушаноўваецца памяць пра трох братоў Сінюкоў. Як на мой погляд, яны заслугоўваюць самага велічнага манумента, якога ніхто з аматараў аграрнага турызму не пажадаў бы абмінуць. Да таго ж яшчэ і сама вёска размешчана недалёка ад Капыля. Калі ж у выніку нашых валонтарысцкіх непрадуманых перайменаванняў ці зносу неперспектыўных, яна не засталася «ўжывых», помнік братам Сінюкам трэба паставіць ці на тым месцы, дзе «жыла» вёска, ці ў самім Капылі. Канчатковае вырашэнне за яго кіраўніцтвам. Пакідаць жа ў бяспамяцтве гэтую трагедыю з братамі Сінюкамі мы не павінны. Шкада, што ў кнізе «Памяць» ім не адвялі хоць бы адну-дзве старонкі. Цікава было ведаць пра лёс бацькоў гэтых братоў ці наашчадкаў. І тут, відаць, не абшчэся без нашых няўрымслівых краязнаўцаў. Дык у дарогу, шануюныя!

Леанід ЛЫЧ,
прафесар

Ганна АТРОШЧАНКА

г. Гомель

Малюся...

*Віецца сцежачка ў расе
Паміж рамонкай
вострым клінам...
Я – не такая, як усе,
Але ж я, людцы, не загіну!*

*Пайду па сцежцы сваёй зноў
І не паддамся гору, скрусе.
Са мною – Вера і Любоў,
Я шчыра Госпаду малюся.*

*Малюся сёння і аб тых,
Хто не знайшоў
свой шлях дахаты,
Дажыў да скроняў зноў сівых,
Не стай вядомым і багатым.*

*Хто век пражыў свой абы-як,
Хто здрадзіў мове, як матулі,
Круціўся, нібыта вятрак,
І словы сеяў, нібы кулі.*

*Забыві пра родны свой парог
І жыў далёка на чужыне...
Суддзя таму наш толькі Бог,
Які нікога не пакіне!*

*...Пайду па сцежачцы ізноў
І не паддамся гору, скрусе.
Са мною – Вера і Любоў,
Я шчыра Госпаду малюся!*

P.S. Са слязьмі прачытала артыкул «Новая кніга пакутніцы» аб пэатцы Надзеі Дзёмовіч. Самае цікавае, што засталася Чалавекам, не згубіла мову і Радзіму! Паболей бы нам такіх людзей...

З відам на могілкі

яшчэ адны даследаванні. Іх вынік: у курапакім лесе расстрэльвалі савецкіх грамадзянаў нямецка-фашысцкія захопнікі. Пры амаль дзіаметральна супрацьлеглай ацэнцы, хто і калі быў катан, агульная выснова супала: у магілах – нашыя грамадзяне, у якіх прымусова, трагічна і масава было адабранае жыццё. Наш абавязак – годна ўшанаваць іх памяць і месца пахавання, захаваць і ўвек вечыць. Курапаты атрымалі статус матэрыяльнай нерухомай гісторыка-культурнай каштоўнасці 1 катэгорыі «Месца згубы ахвяр палітычных рэпрэсій 30–40 гадоў XX стагоддзя ва ўрочышчы Курапаты», навуковым кіраўніком ад грамадскасці стала Мая Кляшторная, дачка рэпрэсаванага пісьменніка Тодара Кляшторнага, расстралянага 26 лістапада 1938 г.

Для чаго такі доўгі расповед пра гісторыю? Час ідзе. Розныя друкаваныя ды інтэрнэт выданні час ад часу праводзячы апытанні, пытаюць людзей і пра значэнне слова «Курапаты». Адказы самыя розныя – блытаюць з купатамі, з курапаткамі, кажуць, што гэта такія напой, такая расліна, нават – «курортнае месца». І як кажуць, святое месца пустым не бывае.

Апошняя навіна ўскалыхнула актыўную грамадскасць, тых людзей, для якіх Курапаты не трава, і не месца адпачынку... Стала вядома, што СТАА «БелРэстІнвест» будзе пры самым помніку забяўляльны цэнтр «Бульбаш-Холл» з рэстаўрацыяй на 400 месцаў, саўнай, невялікімі драўлянымі дамкмі, дзіцячай пляцоўкай. Абурыла неабякавых і месца для забяўлянак, і назва, і

юць Ганна Шапуцька і гісторык Ігар Кузняцоў. За мэту паставілі інфармаванне суайчыннікаў пра новабудоўлю, арганізацыю круглых сталоў, пачалі пісаць лісты ў Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусі ды іншыя ўстановы. Першаю рэакцыяй «БелРэстІнвест» стала адмова ад назвы – «Бульбаш» ціхенька прапаў, а з'явілася... «Дача».

Адзін з круглых сталоў прайшоў напрыканцы лістапада. Нагодаю стаў адказ Міністэрства культуры. Яго супрацоўнікі наведлі месца будаўніцтва і пабачылі ўсё на свае вочы. Аказалася, што апроч маральных ды этычных пытанняў ёсць

Пад час круглага стала, у якім бралі ўдзел журналісты, літаратары, грамадскія дзеячы і проста неабякавыя грамадзяне, абмяркоўвалі, што рабіць далей, як ратаваць Курапаты. Бо не выключана, што пасля перапрацоўкі неабходных дакументаў працы адновяцца, а збоку застанеца назіраць, як забяўляльны цэнтр забірае чарговыя метры ахоўнай зоны помніка – фактычна могілак. Якім мусіць быць лёс пабудаваных памяшканняў? Адны выступаюць, каб іх цалкам дэмантаваць, іншыя – перапрафіляваць пад патрэбы мемарыяла, да прыкладу, стварыць музей Курапатаў, масавага рэпрэсіяў... Хаця боль-

будоўваецца. Шмат спрэчак выклікаў сам факт скарыстання назоваў «Бульбаш» ды «Бульбаш» у любым выглядзе. І сапраўды, наўрад ці магчыма скарыстоўваць у якасці гандлёвага брэндзі слова, што ад пачатку займела статус зневажальнага, грэбліванага ў стаўленні да чалавека, да цэлага народа. І не важна, што гэта толькі вада «Бульбаш». Наўрад ці падобнае магчымае ў Расіі, Украіне, Італіі, Францыі...

Дыя, што СТАА «БелРэстІнвест» распрацаваў комплекс працаў па мемарыялізацыі Курапатаў, які накіраваны на разгляд у Міністэрства культуры. Зноў разгарэліся спрэчкі, як ставіцца да гэтага. Адзін каментар такі: «Мемарыял ужо ёсць – тыя крыжы, што ўсталявалі простыя людзі». А ў Міністэрстве культуры паведамілі, што ім нічога не вядома пра згаданы праект.

Такім чынам, да фіналу гісторыі далёка. І тут, бадай, тэст на грамадзянскасць. Бо проста заклікаць будучых патэнцыйных наведнікаў танцавалак-сталавалак пры Курапатах «не ехаць туды, таму што...» – гэта відавочна не тое. Калі, як спяваў бард, «курапаты – гэта кветачкі-пралескі; крыў нас, Божа, калі гэта толькі кветкі».

Уладзімір ПУЧЫНСКІ

P.S. Запрашаем далучыцца да абмеркавання.

Лістапад 2005 г.

тое, што будаўніцтва «залезла» нават у ахоўную зону. Ды і уявіць, як на адпачынак і дзеля забавак будуць ехаць паўз крыжовы крываваы шлях, паўз шыльды з надпісамі кштталу «Тут расстрэльвалі невінаватых людзей»...

Так узнікла грамадская ініцыятыва «За ўратаванне Курапатаў», якую каардыну-

нямала парушэнняў. Таму дадзенае распараджэнне прыпыніць будаўніцтва забяўляльнага комплексу. Які, між іншым, паводле папярэдніх дакументаў, яшчэ ад 2005 г., павінен быў быць аб'ектам прыдарожнага сервісу. Гэта значыць, невялікай прыдарожнай кавярняй (і ніяк не на 400 наведнікаў, без саўны).

шасць выказалася за першы варыянт, вырашана пытанне вынесці на абмеркаванне шырокай грамадскасці – праз газеты, у інтэрнэце. А паралельна – распаўвадаць, што на ўскраіне Мінска існуе месца масавага пахавання расстраляных суграмадзянаў, што могілкам пагражае паступовае знішчэнне, бо наваколле іх за-

Віктарына

Песнярам роднага слова прысвячаецца

Удзячная памяць пра Янку Купалу захоўваецца на беларускай зямлі. Каб ушанаваць паэта, яго імем называюць вуліцы, школы, бібліятэкі, установы культуры і адукацыі. Ку-

палаўскія найменні распаўсюдзіліся далёка за межы Беларусі. Назавіце першы беларускі тэатр, які атрымаў імя Янкі Купалы; калі гэта адбылося?

Да ведама чытачоў: у віктарыну можна ўключыцца з адказу на любое пытанне, бо ўвага будзе звяртацца на дакладнасць адказу і, па магчымасці, яго разгорнутасць.

Чакаем вашыя адказы да 11 снежня ўключна.

Шэпчачца явар з калінаю...

7 і 8 кастрычніка 1996 г. у Літаратурным музеі Янкі Купалы адбылася Міжнародная навуковая канферэнцыя, прысвечаная тэме «Янка Купала і «Наша Ніва»». На яе з'ехаліся шматлікія беларускія суайчыннікі, якім лёсам выпала жыць за межамі Беларусі, і кожны з іх меркаваў, якую пакінуць адметную памятку пра канферэнцыю і, адпаведна, пра Янку Купалу.

Былі на канферэнцыі знаныя выхадцы з Беларусі Янка Запруднік і Вітаўт Кіпель. Яны прапанавалі пасадзіць як памятку пра канферэнцыю і Купалу на ягонаў музейнай сядзібе апетыя ў Купалавым вершы явар і каліну. На канферэнцыі прагучала і песня на гэтыя Купалавы словы. Сведкай і сучасніцай гэтай падзеі была колішні дырэктар Купалавага музея, паэтава ўнучатая пляменніца Жанна Дапкюнас. Нагадаю, як ёй запомнілася згаданая падзея.

— Так, я была сведкай пасадкі таго явара ў 1996 г. на Купалавай музейнай сядзібе. Ідэя пасадзіць тут явар прыйшла беларускім эмігрантам, і найперш, як я ўжо згадвала, ад Янкі Запрудніка і Вітаўта Кіпеля. Няма для гэтай ідэі пашчыраваў і Алякс Баршчэўскі (Алесь Барскі) з Беластоцка. З нагоды той міжнароднай кастрычніцкай канферэнцыі была выдадзеная ў 1997 г. выдавецтвам «Хата» кніжка. На апошняй старонцы вокладкі змешчаны два фотаздымкі, на якіх удзельнікі канферэнцыі садзілі дрэвы на памяць пра лучнасць беларусаў свету ў любові да генія Беларускага — Янкі Купалы. Пасадзілі найперш явар, каб сыны гэтай зямлі ніколі не забываліся, як той залётны на Беларусь явар, пра свае вытокі.

Дата публікацыі верша «Явар» — 1 кастрычніка 1909 г. Менавіта ў кастрычніку, праз шмат гадоў, адбылася згаданая міжнародная навуковая канферэнцыя «Янка Купала і «Наша Ніва»», калі былі пасаджаныя каля Купалавага музея явар і каліна. То, калі ласка, у каго слабое ці не вельмі выразнае ўяўленне, што такое явар, прыходзьце на Купалаву музейную сядзібу і вам пакажуць адзінокі явар.

Дата напісання гэтага верша Янкам Купалам — 26 чэрвеня 1909 г. Напісаў я гэтую дату і так закарцела зазірнуць у Купалаў тагачасны летапіс. Гэта была адна з апошніх пабывак нашага Празорцы ў Бараўцах. Неўзабаве паэтава матуля аблюбуе сабе на арэнду новы фальварак і пачнецца ў нашага Янкі Купалы новы літаратурны віток — Апопскі. Але пра гэты Купалаў паэтычны віток мы ўсе больш-менш дасведчаныя. А зараз

давайце пранікнемся ў тое, што такое явар? Адныя кажуць, што гэта такія ягады. Больш дасведчаныя, філалагічна начытаныя, кажуць, што явар — гэта паўднёвая разнавіднасць клёнавых. На Беларусі, прынамсі, на Случчыне, згаданы явар амаль не сустракаецца. Але вось Янка Купала дзесьці побач з Бараўцамі ўгледзеў такую разнавіднасць клёна. Можна, на тышкевіцкай сядзібе... Балазе, яна была недалёка ад Бараўцоў і ад Астрашыцкага Гарадка, які ён зрэдку наведваў, карэспандуючы з «Нашай Нівай» праз Астрашыцкую пошту. Можна, вандруючы поблізу Тышкевічавай сядзібы і ўгледзеў «явар адзінокі». Цытую верш «Явар»:

*За пакутнай за гарою
Узнёсся явар адзінокі
І ківае галавою,
Усё ківае ў свет далёкі.*

*Колькі, бедны, крыўды мае!
Колькі жалю ў гальным шуме!
Хто падгледзе, усё згадае,
Усё працуе ў соннай думе.*

Тут што ні слова, што ні радок — кожны з іх змушае задумацца. І найперш: «За пакутнай за гарою». Чым жа тая гара была пакутная, гэтак і хочацца дазнацца, даведацца! Пэўна, за гэтым азначэннем тоіцца якась легенда, паданне. Дарэчы, арандаваны Луцэвічамі ў Бараўцах — Малых Бараўцах — фальварак пані Стралковай таксама быў на пагорку. Дык, от, за той пакутнаю гарой узнёсся явар адзінокі. Мала што ўзнёсся, дык яшчэ і ківае галавою ў свет далёкі. У Янкі Купалы да таго явара адныя спагады.

*Сумен явар. Змагаць-біцца
Сіл замала з непагодай —
Па лісточку, па галінцы
Усё губляе з кожным годам.*

*Гэй, і явар жыў на дзіва,
Паглядай у свет з адагай.
Быў ён князем гэтых ніваў,
На ўсім свеце меў павагу.*

*Ад узгорка да узгорка —
Ці там сонейка, ці вейка,
Ці там соладка, ці горка —
Помніць явара жалейка.*

*І ў дзень, і ў будні, і ў нядзелю
Ён з людзьмі са сваімі.
Колькі песень аб ім спелі!
Колькі ў песнях яго імя!*

*Збеглі леты за лятмі.
Як не нашы, нашы песні;
І мы самі, як не самі,
А наш явар? Аж балесне...*

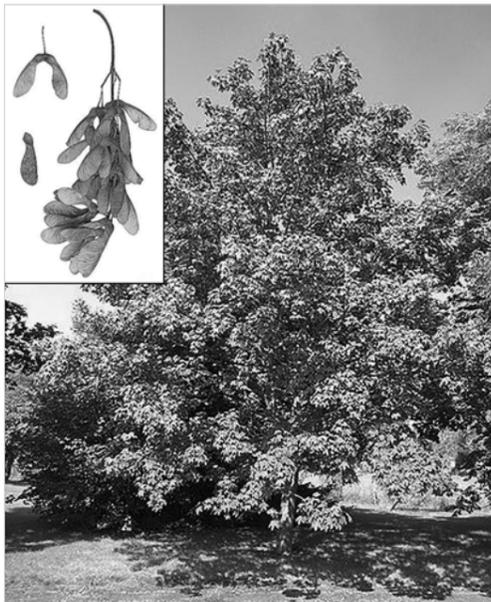
*За пакутнай за гарою
Плача хмуры, адзінокі.
І ківае галавою,
Усё ківае ў свет далёкі...*

І гэтая Купалава спагада да таго явара праходзіць праз увесь твор. Не

выходзіў твор з Купалавай галавы, душы і сэрца і ў Пецяжбургу. Менавіта ў 1910 г. у Пецяжбургу пад час наведвання Б. Эпімаха-Шпілы Янка Купала піша іншы славуты верш — «Явар і каліна», які стаў сардэчнай і кранальнай песняй «Шэпчачца явар з калінаю»:

*Песняй вясны лебядзінаю,
Скінуўшы зімнія чары,
Шэпчачца явар з калінаю
У сумнай даліне над ярам.*

*Лісіцкі зеленай хваляца
Небу панятлівай мовай:
Росамі мыюцца раніцай,
Песцяца сонцам паўднёвым.*

*Захадам модлы пакорныя
З маткай-зямлёй адпраўляюць;
Тайна ў ночаньку чорную
Месяца, зор выглядаюць.*

*Слухаюць смехаў русальчыхных,
Лопату крылляў начніцы,
Ветру навеваў ап'янчаных,
Плюскату шклістай крыніцы.*

*Чуецца музыка дзіўная
Ў повесях сонных імшараў...
Цешыцца явар з калінаю
Скінуўшы зімнія чары.*

Праз песню на Купалавы словы шмат хто чуў пра гэты самы явар. Але мала каму пашчасціла той явар бачыць на свае вочы. І мала хто мне даваў літаратурную труктоўку. Пераважна гэта былі слоўнікавыя труктоўкі: явар — разнавіднасць клёна. Але абсалютная большасць людзей не арыентаваліся ў паняцці явар. Баравецкі люд, дзе быў напісаны згаданы верш, на просьбу паказаць ці раскажаць мне пра той явар, пераважна паказвалі балотную расліну аер. Былі і такія, што казалі: явар — гэта якась ягада. Але апошнім часам ня-

мала мне траплялася і дасведчаных людзей. Так, прыкладам, настаўніца мінскай школы Надзея, распавядаючы мне адну казачку пра Іванку, згадала: «Аж сядзіць ведзьма і явар грызе, каб той явар упаў на Іванку і забіў яго. Надта ж любіла ведзьма ласаватца маладзенькім дзіцячым мяскам. А ў той момант поблізу ляцелі лебядзі. Падхапілі Іванку і да таты з мамай перанеслі яго. Гэтак яны і паратавалі Іванку».

А не так даўно на краязнаўчай фальклорнай вечарыне, якая ладзілася 29 траўня 2012 г. Таварыствам беларускай мовы, пачуў яшчэ адну песню пра явар. Знаны спявак гурта «Палац» Алес Хаменка спяваў:

*Ой пелі каліна
Чырвань ягада горкая.*

*Плакаў явар і каліна
Чырвань ягада горкая.
Правжала маці сына
Чырвань ягада горкая.*

Не-не дык калі-нікалі і нашае Беларускае радыё знойдзе ў сваіх фондах адну-другую народную песню пра явар. Грунтоўнае ўяўленне пра явар дае нам Ліля Салавей у энцыклапедычным слоўніку «Беларуская міфалогія». Гэта «белы клён з сямейства псеўдаплатанавых, прыгожае, велічнае дрэва, улюбёнае дрэва беларускай вуснапаэтычнай спадчыны, хоць у прыродзе Беларусі яно адсутнічае. Важнае месца Я. у нашай духоўнай спадчыне тлумачыцца незвычайным яго паходжаннем. Я. — гэта моладзец, ператвораны ў дрэва праз праклён маці (часам бацькі) або па сваёй волі пад ціскам абставін ды інш. Я. вырастае таксама на магільцы чалавекі, і па асобных прыкметах людзі згадваюцца, што ў ім жыве душа палеглага. Найбольш выразна міф пра паходжанне Я. выступае ў баладах, дзе ён з'яўляецца асновай некалькіх сюжэтаў. Найбольш поўным варыянтам такога міфа стаў сюжэт, дзе метамарфоза хлопца ў Я. адбываецца праз праклён бацькоў, прытым праклёну падлягае ўсё, што звязана з ім: «Бадай, сыночак, яварам, // А конічак — каменем, // А шапачка — кушнікай, // А хустачка — рэчанькай, // А паясочак — сцежачкай!» Я. часта выступае ў пары з жаночым дрэвам, якое ўзнікае ў выніку перастварэння жанчыны, — ліпай, бярозай, вярбою, калінай». Болей можна прачытаць у адпаведным артыкуле згаданага слоўніка.

Якраз пра паданні і легенды, думачца, чуў ад кагосьці і Янка Купала. А то, можа, у каго з нашых фалькларыстаў вычытаў.

Не так даўно ў Вязынцы было Купалавае свята з нагоды 130-годдзя, і я не прапусціў нагоды пацікавіцца ў шматлікіх вязынскіх гасцей, якое ў іх уяўленне пра Купалаў явар. Старэйшыя пераважна згадвалі мне пра аер. Моладзь жа наогул першы раз чуе гэты назоў. Таму я і ўзяўся да ведама ўсіх Купалавых слухачоў сьлынных песні на Купалавы словы «Шэпчачца явар з калінаю».

Уладзімір СОДАЛЬ

Краязнаўчы рух пад беларускую марсельезу

29 лістапада 1924 года ў Мінску ўрачыста пачала сваю дзейнасць Першая Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя. Менавіта тады на афіцыйным узроўні было канчаткова пацверджанае велізарнае значэнне краязнаўчага руху для Савецкай Беларусі. Гэтая ўнікальная па сваім маштабе, шырыні дзейнасці і колькасці ўдзельнікаў з'ява набірала сваю сілу і моц пад час дзяржаўнага, грамадскага, культурнага і эканамічнага будаўніцтва краіны.

Краязнаўчы рух 1920-х гадоў, як адзначаў у мемуарах адзін з яго непасрэдных удзельнікаў Мікола Улашчык, «*рос у геаметрычнай прагрэсіі*». Адно за адным распачыналі працу краязнаўчыя таварыствы на месцах, настаўнікі разам з вучнёўскай моладдзю, студэнтамі, прадстаўнікамі акадэмічнай навукі, гаспадарчых устаноў праводзілі падрабязнае, комплекснае даследаванне свайго краю. Краязнаўцы прайшлі цяжкі і складаны шлях ад поўнага ігнаравання і падазронасці да прызнання надзвычайнай важнасці іх працы ў савецкім грамадстве. І Інстытут беларускай культуры, і пазней Акадэмія навук, неаднаразова падкрэслівалі, што «*акадэмічная навукa ў вялікай пазыцыі перад краязнаўцамі*», а краязнаўчы рух БССР у 1929 годзе быў прызнаны самым масавым сярод рэспублік Савецкага Саюза, які апырэдзіў нават РСФСР (больш за 300 адзінак арганізацыяў: таварыстваў і гурткоў, больш за 10 000 удзельнікаў, большасць з якіх – інтэлігенцыя, моцная сетка краязнаўчых паводле тэрытарыяльна-адміністрацыйнага прыняцця арганізацыяў ахаплівала БССР).

Трэба адзначыць, што ідэя склікання Усебеларускай краязнаўчай канферэнцыі ўпершыню была ўзнятая на пасяджэнні Мінскага таварыства гісторыі і старажытнасцяў. Гэтае таварыства разам з Мінскім педагагічным таварыствам можна лічыць сапраўднымі распачынальнікамі краязнаўчага руху на Беларусі. Мінскае таварыства гісторыі і старажытнасцяў, якое ў 1921–1923 гадах згуртава-

ла вакол сябе краязнаўчую працу, доўгі час з'яўлялася адзіным афіцыйна прызнаным і зарэгістраваным грамадскім добраахвотным таварыствам Савецкай Беларусі, якое ажыццяўляла

М. Каспяровіч

краязнаўчую дзейнасць, імкнулася зрабіцца цэнтрам краязнаўчай працы. У праўленне таварыства ўваходзілі такія знакамітыя дзеячы, як прафесар Уладзімір Пічэта (старшыня таварыства, будучы старшыня краязнаўчага таварыства студэнтаў БДУ), Мікалай Маслаковец (сакратар, адзін з першых даследчыкаў айчыннага краязнаўства), Іван Поляк, акадэмік Яфім Карскі, Фёдар Турук, Усевалад Ігнатоўскі, Мікалай Каспяровіч (аўтар унікальнай кнігі «Краязнаўства», адзін з ідэолагаў і найбольш актыўных даследчыкаў краязнаўчага руху 1920-х гадоў) і інш.

Таксама трэба падкрэсліць, што генезіс краязнаўчага руху Беларусі адбываўся ва ўмовах аналагічных працэсаў у Савецкай дзяр-

жаве, з аднаго боку, і ў краінах Еўропы, з другога. Распачатае дзяржаўнае будаўніцтва новых дзяржаваў (як рэспублік СССР, так і Фінляндыі, Польшчы, Чэхаславакіі, краінаў Прыбалтыкі) вымагала падрабязнага вывучэння свайго краю і выкарыстання яго вынікаў для будаўніцтва новага жыцця.

У снежні 1921 года ў Маскве адбылася Першая Усерасійская краязнаўчая канферэнцыя, на якой разглядаліся найважнейшыя пытанні расійскага краязнаўчага руху – характар, накірунак, формы і метады працы краязнаўчых арганізацыяў. На гэтай канферэнцыі было сфармаванае Цэнтральнае бюро краязнаўства РСФСР, якое пачало ажыццяўляць кіраванне краязнаўчым рухам у Расіі. Пачаў выдавацца часопіс «Краязнаўства». Таму 10 студзеня 1922 года адбыўся аб'яднаны сход прадстаўнікоў Беларускага вольна-эканамічнага, Мінскага педагагічнага таварыства і Мінскага таварыства гісторыі і старажытнасцяў. На ім было пастаноўлена даручыць аб'яднанаму праўленню таварыстваў прыняць меры па скліканні Агульнабеларускай канферэнцыі краязнаўчых таварыстваў. Было створанае і Часовае бюро краязнаўства, у якое ўвайшлі прадстаўнікі аб'яднанага праўлення, узначаліў яго У. Пічэта. На канферэнцыі планавалася выпрацаваць асноўныя напямкі дзейнасці краязнаўчых таварыстваў па вывучэнні Беларусі.

Аднак з-за адсутнасці разумення і падтрымкі з боку афіцыйных уладаў спроба правесці канферэнцыю тады, у 1922 годзе, так і не была рэалізаваная. Народны камісарыят асветы адказаў адмоваю. Увогуле, добраахвотныя грамадскія таварыствы сутыкнуліся з вялікімі перашкодамі. Акрамя наступстваў войнаў, эканамічнага крызісу, адсутнасці сродкаў, краязнаўства сутыкалася з падазронным стаўленнем дзяржаўных

органаў, бюракратычнымі прыпынамі. Парадак рэгістрацыі грамадскіх таварыстваў, атрымання дазволу на дзейнасць на працягу 1922–1924 гадоў некалькі разоў мяняўся, і далёка не ўстаноўчы для апошніх бок. Увогуле, НКУС і ДПУ пільна сачылі за дзейнасцю краязнаўцаў на працягу ўсяго перыяду існавання краязнаўчага руху. Разам з тым патрэба ў стварэнні ўстановаў, якая б канцэнт-

вахавання і Саюза прадстаўнікоў асветы і іншых устаноў.

Для пачатку ЦБК паставіла правесці 30 сакавіка 1924 года Мінскую гарадскую канферэнцыю па краязнаўстве. З гэтай мэтай у НКУС быў накіраваны запыт аб дазvole на правядзенне канферэнцыі, які быў задаволены. На канферэнцыі была заслуханая інфармацыя аб задачах і працы ЦБК, аб працы краязнаўчых таварыстваў і гурткоў у Мінску і аб краязнаўчай працы ў школе. І галоўнае – было вырашана правесці канферэнцыю рэспубліканскага маштабу. На гэты раз з боку ўладаў быў дадзены дазвол.

Такім чынам, Першая Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя прайшла пры вялікай увазе як навуковай грамадскасці, так і дзяржаўных устаноў. Былі заслуханыя справядзачы аб краязнаўчай дзейнасці Цэнтральнага бюро краязнаўства, Інбелкульту, вышэйшых навучальных устаноў, даследчых станцыяў, музеяў, краязнаўчых таварыстваў і гурткоў, якіх на канферэнцыі было прадстаўлена больш за 20 адзінак. Сярод іх былі адзначаныя Віцебскае, Полацкае, Аршанскае, Горацкае, Барысаўскае і Бабруйскае краязнаўчыя таварыствы. Рэзалюцыя канферэнцыі, прынятая 1 снежня, складалася з 14-і пунктаў і была накіраваная «*да вышэйшых партыйных, савецкіх і прафсаюзных устаноў ... каб краязнаўчая праца была прызнаная справа дзяржаўнага значэння, якую неабходна ўвесці ў агульную сістэму савецкага дзяржаўнага будаўніцтва*». І, як паказалі падзеі бліжэйшых гадоў, Савецкая ўлада не пакінула без увагі гэты заклік.

Адначасова былі сфармаваныя і прыныцы новага савецкага беларускага краязнаўства – усебаковае, комплекснае навуковае вывучэнне пэўнай тэрыторыі, горада, вёскі ці іншага аб'екта насельніцтва пераважна мясцовымі сіламі. Асноўная ўвага надавалася сацыяльна-эканамічным і прыродным фактарам, вынікі даследаванняў якіх маглі б пайсці на карысць сацыялістычнага будаўніцтва. Разам з тым па-за ўвагаю не былі пакінутыя і помнікі культуры як дзяржаўныя каштоўнасці, гісторыя і этнаграфія.

Падзеі канферэнцыі пакінулі ў розуме і сэрцах краязнаўцаў адчуванне, што іх справа не пройдзе дарэмна, а краязнаўчая праца дасягне вялікіх вынікаў, дапаможа кожнаму будаваць свой родны край, а разам з тым і ўсю Беларусь... З гэтага часу мінула 88 гадоў, аднак актуальнасць краязнаўства і яго практычных вынікаў для сучаснай Беларусі надзённая і цяпер. «Гучнымі воплескамі і сьпевамі беларускай марсельезы канферэнцыя была зачынена...».

Антон ДЗЯНІСАЎ, кандыдат навук, гісторык краязнаўства

У. Пічэта

равалася толькі на краязнаўчай справе, у БССР была відавочнай.

У гэты ж час пры Усеўкраінскай акадэміі навук была створаная Краязнаўчая камісія, якую ўзначаліў акадэмік А. Лабада, а ўжо ў 1923 годзе пачаў выдавацца «Бюлетень Камісіі Краязнаўства Всеукраїнської АН» – афіцыйнае спецыялізаванае краязнаўчае выданне, якое змяшчала метадычны і тэарэтычны матэрыял па краязнаўчай працы, а таксама – вынікі даследчай дзейнасці. У 1924 годзе ў Чарнігаве пачаў дзейнічаць Інстытут краязнаўства, дзе ажыццяўлялася падрыхтоўка краязнаўчых кадраў.

Менавіта комплекс гэтых умоваў і выклікаў ў канцы 1923 года стварэнне пры навуковым і даследчым цэнтры БССР Інбелкульту Цэнтральнага бюро краязнаўства. Першым старшынёў стаў прафесар У. Пічэта. У склад ўвайшлі таксама Аркадзь Смоліч, Сяргей Скандракоў (сакратар), Мікалай Азбукін, Васіль Дружыц, прадстаўнікі ад Агітацыйна-прапагандысцкага аддзела ЦК КПБ(б)Б (АПА) і ад ЦК ЛКСМБ, Галоўнага ўпраўлення палітыка-асветнай працы, Галоўнага ўпраўлення сацыяльнага

Ён шмат зрабіў для Беларусі

Дайно не збіралася столькі народу ў дворыку Старадарожскага музея выяўленага мастацтва Анатоля Яўхімавіча Белы. Сюды прыехалі пакліканыя сэрцам і душою сябры культурна-асветніцкага клуба «Спадчына» з Мінска, госці са Слуцка, прыйшлі і жыхары Старых Дарогаў, каб ушанаваць памяць вядомага беларускага грамадска-культурнага дзеяча, вучонага, калекцыянера, заснавальніка і старшыню клуба «Спадчына», сябра некалькіх творчых саюзаў. 17 лістапада гэтага года адбылося адкрыццё помніка А. Белы, які адышоў у іншы свет летась 14 лістапада.

У дворыку музея гасцей сустракаюць словы вядомага беларускага паэта, ідэолага беларускага нацыянальнага Адраджэння Францішка Багушэвіча, змешчаныя пры цэнтральным уваходзе ў музей: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі! Наша мова для нас святая, бо яна нам ад Бога дадзена!»

Бюст рупліўцы беларушчыны (скульптар Уладзімір Лягун) узвышаецца на фундаменце, які стварыла сама прырода, — на магутным шматтонным валуне.

З помніка павольна спускаецца белае покрыва, і на ўсіх уважліва глядзіць А. Белы і нібыта звяртаецца: «Ці ж працягваеце вы, мае паплекнікі, аднадумцы і спадкаемцы, справу Адраджэння нашай шматпакутнай Беларусі?» Да помніка кладуцца кветкі.

Протаіерэй айцец Аляксандр адслужыў малебен за спачыны душы памерлага.

Істаіць цяпер помнік у Старых Дарогах Анатолю Белы ў адным шэрагу з такімі знакамітымі постацамі, як класік літаратуры Максім Багдановіч і яго бацька Адам Багдановіч, паэт Анатоль Бярозка, які працягнуў час жыцця ў ЗША і быў там ушанаваны, паэтка і маральны лідар грамадства Ларыса Геніюш, паэтка і аўтар папулярнага не толькі ў Беларусі верша-гімна «Магутны Божа» Наталля Арсеннева, класік Васіль Быкаў і многія іншыя.

А. Белы ведаў сілу ўздзеяння на чалавека твораў мастацтва, таму і прысвяціў сваю дзейнасць не толькі калекцыянаванню твораў. Ён сам быў арганізатарам, аўтарам і кіраўніком праекта стварэння таго ці іншага помніка. Як вынік сумеснай працы з мастакамі і скульптарамі — у дворыку музея створаны пантэон знакамітых постацяў гісторыі, культуры, літаратуры, мастацтва, дзяржаўных і грамадскіх дзеячаў розных стагоддзяў. Сярод іх — Янка Купала і Якуб Колас, Уладзіслаў Сыракомля (Людвіг Кандратовіч), Мітрафан Доўнар-Запольскі, Яўхім Карскі, Мікалай Улашчык, Аляксандр Уласаў, браты Антон і Іван Луцкевічы. Ёсць таксама валун — мемарыяльны помнік у памяць ваяроў Грунвальдскай бітвы 1410 года, помнікі Кастусю Каліноўскаму, героям Слуцкага збройнага чыну 1920 года. Усяго дэманструецца прыкладна 80 помнікаў, уасобленых у метале, камені ды іншых матэрыялах.

Вядомы руплівец адраджаў гісторыю Бацькаўшчыны праз стварэнне помнікаў славы беларусам, а цяпер ён сам стаў гісторыяй і знаходзіцца сярод сваіх герояў.

З успамінамі пра свайго старшыню выступілі сябры клуба «Спадчына»: паэт і выдавецкі рэдактар Яўген Гучок, журналіст і грамадскі дзеяч Святлана Белая (дачка А. Белы), сакратар клуба Надзея Сармант, паэт і журналіст Мікола Лавіцкі, скульптар і мастак Мікола Несцярэўскі, вучоны ў галіне эканамічнай інфарматыкі, прафесар Мікола Савіцкі, пісьменнік Ілля Копыл, а таксама аўтар гэтых радкоў. Цёплыя словы пра сям'ю Белых выказалі суседзі і знаёмыя Яніна Мурашка, Віктар Шурмоўскі, Эмілія Васілевіч ды інш.

Тут да месца працягваць краязнаўцу Генадзі Камля, аўтара «Краязнаўчай газеты»: — 17 лістапада мне пашанцавала прысутнічаць пры адкрыцці і асвячэнні помніка Анатолю Белы. Каля ганка яго дома ў Старых Дарогах паставілі агромністы валун, на якім змясцілі біяграфічныя звесткі і скульптурную выяву. «Каля роднага ганка» — так назвала помнік дачка Анатоля Яўхімавіча. Усё мерапрыемства змястоўна і тактоўна правёў Яўген Гучок. Добра, што бацька з вёскі Залужжа адгукнуўся на просьбу ды адслужыў малебен. Шматлікія прамоўцы добрымі словамі ўзгадалі слаўнага збіральніка і захавальніка гістарычнай спадчыны, а выкладчыца факкультэта беларускай мовы і літаратуры БДУ Эмілія Васілевіч прыгадала, як мы на аўтобусе з групай (42 чалавекі!) ездзілі ў гэты музей. Удзельнікі экскурсіі сталі аднымі з першых яго наведнікаў. Дарэчы, у тыя часы месцічы Старых Дарогаў нават не ведалі пра такі музей. Але з цягам часу сітуацыя змянілася, і калі сёння я знарком пацікавіўся ў

жыхароў, як праехаць да музея, то пачуў сустрэчнае пытанне: «Да дзяржаўнага ці Беларускага?» Ды і турфірмы не застаюцца ў баку: дзве з іх ужо размясцілі аб'явы аб паездцы ў музей. А яшчэ такі выпадак здарыўся. Пад час нашай вандрожкі ў зале з'явіліся пяць падлеткаў. Мне стала цікава, якія шляхі іх сюды прывялі. Аказалася, што з мінскіх школаў арганізавалі паездку ў старадарожскі музей, але яны патрапілі не ў той, пра які распавядалі бацькі. Вось і прыйшлі шукаць другі, той самы...

Выступоўцы падкрэслівалі, што для ўзвядзення музейнага будынка, у якім цяпер зведзены пад адну страху чатыры двухпавярховыкі, з плошчай экспазіцыі каля 500 м² і асноўным фондам каля 4 тыс. музейных прадметаў (на мінулы год), А. Белы прыклаў шмат намаганняў, ахвяраваў сваім фізічным і маральным здароўем. Не забыліся нагадаць, што А. Белы — ініцыятар устаноўкі помнікаў Максіму Багдановічу ў расійскім Яраслаўлі, Адаму Багдановічу ў Халопенічах Крупскага раёна, гісторыку Міколу Ермаловічу ў Маладзечне. Некаторыя з прысутных былі па-добраму здзіўленыя, што помнікі Эфрасінні Полацкай, Францыску Скарыну, Міколу Гусоўскаму, Васілю Цяпінскаму і Сымону Буднаму ўсталяваныя ў дворыку галоўнага корпуса Беларускага ўніверсітэта таксама дзякуючы А. Белыму. Шмат

мастацкіх твораў падараваў ён Старадарожскаму краязнаўчаму музею, музею БДУ і іншым музеям.

А. Белы быў прадаўжальнікам добрай справы сваіх герояў, пачэснай справы адраджэння Беларусі. Вялікую ролю адыграў ён пры наладжванні выставак, правядзенні навуковых канферэнцыяў, прысвечаных дзеячам адраджэння.

Некалькі разоў Анатоль Яўхімавіч быў у ЗША, дзе арганізоўваў мастацкія выстаўкі «Францыск Скарына і яго час», «Кастусь Каліноўскі — слаўны сын беларускага народа», «Гісторыя Беларусі ў мастацкіх вобразах і партрэтах». У сваім мастацкім музеі ён стварыў галерэю партрэтаў дзеячаў беларускага замежжа, частка з якой экспанавалася ў ЗША.

Шмат у чым А. Белы дапамагала дачка Святлана. Цягам 6 гадоў яна дапамагала выдаваць у Кліўлендзе часопіс «Полацк», дзе друкаваліся творы беларускай Бацькаўшчыны і замежжа. Вывучала таксама жыццё і творчасць М. Багдановіча і выдала кнігу «Яраслаўль у лёсе Максіма Багдановіча»; а кніга «Да роднага

ганка» — гэта зборнік успамінаў беларусаў Амерыкі, якія да вайны былі звязаныя з Вільняй і яе адраджэнцкімі традыцыямі.

Пасля адкрыцця помніка ўсе адведлі магільню Анатоля Белы. І як добра гучалі словы паэта Я. Гучка, прысвечаныя сябру яшчэ пры жыцці:

*Бо не шукай
Прызнанне у нікчэмнасці,
Бо іх прызнанне —
На табе ж і крыж.
Трэ' памятаць:
Не можа быць ўзаемнасці
Паміж — калі яны паўзучы,
А ты — ляціш.*

Гэта быў смелы і рашучы чалавек, які ўсё жыццё адказваў на пытанне «Што я буду рабіць у апошні дзень свайго жыцця?». І ён мужна, годна адышоў у вечнасць.

І яшчэ. Некалькімі днямі раней сябры клуба «Спадчына», радны і блізкія адзначылі гадавіну смерці сябра і сваяка. Прысутныя пабачылі фільм Уладзіміра Раманоўскага пра дзейнасць А. Белы і прысвечаны яму слайдавы паказ.

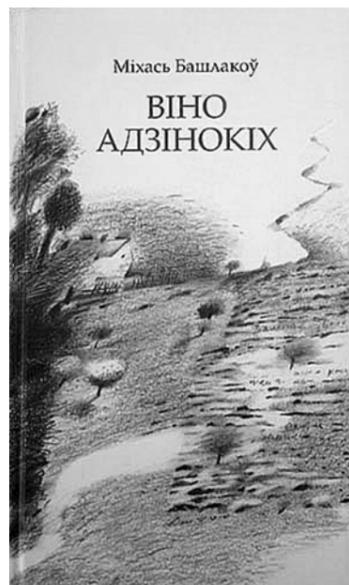
*Анатоль
ВАЛАХАНОВІЧ,
пісьменнік, гісторык,
журналіст
Фота Барыса ЖУКАВА*

Віно ад Міхася Башлакова

*Айчыну не клянiце,
Не ганьце задарма.
Якая ёсць — любiце...
Другой у нас няма...*

Гэта радкі з верша Міхася Башлакова «Радзіма», уключаныя ў кнігу яго лірыкі «Віно адзіночкі», што выйшла летась у выдавецтве «Літаратура і Мастацтва». Яе склалі больш за дзвесце вершаў, прысвечаных Радзіме, маці, каханай, харакству палескіх дарог і беларускіх краявідаў. Напісаныя яны ў розныя гады, і аўтар пры ўкладанні кнігі выдзеліў некалькі раздзелаў: «Бярозавая рунь» (творы, напісаныя ў 1968–1972 гадах), «Дарогі Палесся» (1975–1981), «Дні мае залатыя» (1986–1995), «Зялёная восень» (1996–2002), «Палі задумныя, як песні» (2003–2009 гады).

Паэзіі Міхася Башлакова — лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі, лаўрэата Міжнароднага конкурсу «Сто лепшых кніг свету» — уласціва мяккая танальнасць, шчымы і задуменная інтанацыя, меладычнасць, вы-

ключная эмацыянальнасць, шчырасць і адкрытасць. У паэта ёсць вершы, якія, гаворачы словамі аўтара прадмовы Юрыя Фатнева, пройдуць праз сэрцы людзей. У вершы «Credo» паэт гаворыць:

*Не прашу ні пасады, ні славы,
Ні багацця
на грэшнай зямлі...*

*Божа светлы,
прашу так замала —
Запаветныя словы
пашлі.*

Ён знаходзіць такія словы, каб перадаць і гоман бору, і крык журавоў, і спеў салаўя, каб данесці да чытача характасто роднай зямлі з усімі яе колерамі, гукамі і пахамі. Паэт пераўвасабляе рэчаіснасць, пашырае і паглыбляе яе, з рэчаў простых і, здавалася б, дробязных робіць вялікія.

З захапленнем прачытаў кнігу Міхася Башлакова. Многія вершы перачытваў па некалькі разоў і ўспамінаў словы Леаніда Галубовіча: «Каб напісаць вершы, больш за тое, стварыць паэзію, трэба жыць незвычайным, неардынарным жыццём, перш за ўсё ўнутраным. І дух, і быццё, у рэшце рэшт, павінны быць на ўзроўні паэтычнай метафары...». Думаецца, лірык Міхась Башлакоў і адносіцца да такіх творцаў.

*Міхась
КАВАЛЁЎ,
г. Рагачоў*

21 лістапада ў Мінскай абласной бібліятэцы імя А.С. Пушкіна прайшла прэзентацыя кнігі «Туровское княжество X–XIV веков» расійскага гісторыка Аляксандра Чароміна. Выданне пачыла свет у Мінскім паліграфкамбінаце імя Якуба Коласа накладам 1 700 экзэмпляраў.

Кніга надрукаваная ў аўтарскай рэдакцыі на падмурку ма-награфіі, якую даследчык напісаў у выніку вывучэння і аб-гульнення маладаступных гістарычных крыніцаў. А. Чаромін апісвае падрабязную гісторыю Тураўскага княства, якое ў розныя перыяды свайго існавання ўваходзіла ў склад Кіеўскага, Галіцка-Валынскага і Літоўскага княстваў.

Пад час прэзентацыі гісторык распавёў пра сябе і сваю дзейнасць, зрабіў акцэнт на даследчыцкай працы і на сваіх адкрыццях, да якіх прыйшоў, вывучаючы гістарычныя крыніцы.

Кніга пра Тураўскае княства

Аляксандр Аляксандравіч паводле адукацыі архівіст, таму мае адкрыты доступ ва ўсе архівы свету (працаваў у архівах Расіі, Польшчы, Варшавы, Стак-

А. Чаромін

гольма, Стамбула, Пекіна і інш., а таксама ў бібліятэцы і архіве Ватыкана). Ён аўтар больш за 150 працаў па гісторыі Расіі і суседніх з ёю дзяржаваў. Цікава-сць да беларускіх земляў ча-лавека, які з ёю аніак не звяза-

ны, напачатку падавалася дзіўнай, але калі паразмаўляць з ім, то ўсё становіцца зразумелым. Справа ў тым, што калі знаёмішся з гістарычнымі крыніцамі, якія знаходзяцца ў замежных краінах, і ўвесь час патрапляеш на пэўныя звесткі пра суседнія беларускія землі, адразу ўзнікае думка напісаць іх гісторыю. Напэўна, гэта і ёсць апантанасць працай.

Прыязджаючы на месцы даследаванняў, А. Чаромін першапачаткова імкнецца спаткацца і паразмаўляць з носьбітамі мясцовай гісторыі – аматарамі-краязнаўцамі, гісторыкамі, якія б змаглі паведаміць найбольш цікавыя факты, што часам нават не сустранеш у гістарычных дакументах. Аляксандр Аляксандравіч займаецца даследчыцкай дзейнасцю, як ён сам адзначае, паводле прынцыпу

«не пішу з кабінета – пішу на мясцовасці».

З прэзентацыяй новай кнігі аўтар праехаў ужо некалькі гарадоў Беларусі: Гомель, Полацк, Салігорск, Тураў і інш. А. Чаромін адзначыў, што ўсюды яго вельмі добра пры-малі, асабліва ў Гомелі, дзе да яго працы была выказаная найбольшая цікаўнасць. Го-мельскія краязнаўцы нават папрасілі яго напісаць гіст-орыю горада. На падобную прапанову гісторык з зада-вальненнем пагадзіўся. Тым больш, ён добра ведае, што ў выніку пэўных падзеяў шэраг гістарычных крыніцаў быў вы-везены з нашых земляў (у т.л. і ў Расію), а гэта сур'ёзная пе-рашкода для беларускіх да-следчыкаў. Што ж, будзем ча-каць чарговую публікацыю. Варта дадаць, што гэта будзе не апошняя праца А. Чароміна

пра беларускія землі: на чарзе гісторыя Полацка.

Не без здзіўлення хачу ад-значыць, што гісторык даволі рэдка звяртаецца да ўжо на-пісаных працаў, у тым ліку і бе-ларускіх гісторыкаў, аддаючы перавагу ўласнай даследчай дзейнасці ў архівах свету.

Наста КАДЫГРЫБ

Традыцыі і сучаснасць

На мяжы паганства і неафэнтэзі

«Znich» – «Мроя», Мінск/Москва, 2011, «BMAGroup»/«Coyoterecords»

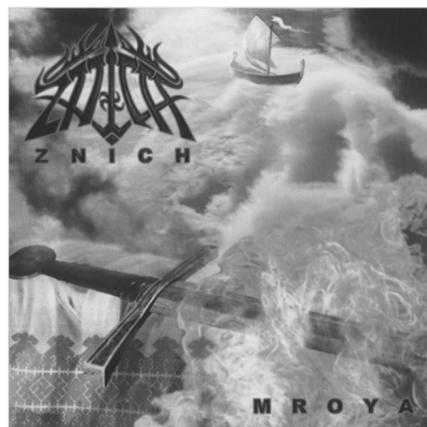
Пра гурт «Znich» нашая газе-та пісала не раз (напр., «КГ» № 30 ад 12.08.2005, № 41 ад 02.11.2007 ды інш.), бо вызначаецца гэты фолк-метал калектыў плённай актыўнасцю. І вось зноў нагода, але калі рэцэнзуеш альбом нейкага навічка, дык ёсць шанец прынамсі здзівіць чы-тача той самай навізной, а што новага скажаш пра, напрыклад, пяты альбом суперзоркі? Дык жа кароль беларускага экстрэму «Znich» не проста ўражае сваім пятым поўнафарматным аль-бомам «Мроя», а дзівіць на кожным кроку, падкідваючы і захапляльныя эмоцыі ад наватарскіх рыфаў, і заслу-жаную павагу да ўзрослага прафесія-налізму, і нават нейкія новыя аспекты філасофскіх разважанняў.

Пачнем з банальнага, каб адразу не замінала: па-першае, цалкам новую канцэптальную праграму кружэлкі не назавеш кароткай (больш за 48 хвілінаў). Выдаўцы (як нашыя – «BMAGroup», гэтак і расійскія – «Coyoterecords») вырашылі пакінуць тут і пару бонусаў – фірмовыя «знічоў-скія» хіты: «Крыжы-абярэгі» і «Кры-ва-крывейта». Але хто ж, калі часту-ецца смачным баршчом, адмовіцца ад лішняй лыжкі смятаны ў ім?

Па-другое, шчодрыя выдаўцы да-далі яшчэ ў дыск чатыры шыкоўныя фоткі гурта «Znich» і ўжо нашумелы відэакліп «Мроя» з загаловай песняй гэтага альбома:

*Мая Мроя з табой,
агонь віруе змрокам ды болем,
Мая Мроя з табой,
я адчуваю гэтую моц – Сваю,
Мая Мроя з табой,
я адчуваю гэтую моц – Тваю.*

Вам цікава, пра каго гэта? Ну ясна ж, відаць, пра Зямлю родную, пра Неба, пра Сонца, традыцыйна. А слу-хач, дарэчы, які чуў пра вяселле Алеся Таболіча, лідара і вакаліста гурта, мімаволі заўважае *пару* ў гэтым філа-софскім вобразе: Ты і Я, Тваё і Маё. І пэўна ж, невыпадкова, што Алеся Гур-ская-Таболіч стала цэнтральным воб-разам кліпа – князёўна, якая гуляе ў славытым Гальшанскім замку, апяя-ным вялікім Караткевічам. Уражвае ў кліпе і велічнасць старажытных муроў, зруйнаваных няўдзячнымі нашчад-камі ды хцівымі захопнікамі, і ўдала разыграныя музыкамі характары роляў. Але найярчэйшым упрыгожан-нем экспрэсіўнай музыкі кліпа стала акурат тая князёўна Алеся Таболіч,

сапраўдны эталон менавіта крывіцкай прыгажосці, пра тыпажы якой я калісьці слухаў лекцыі фотамастака Алеся Крыштаповіча. У яе вобразе – ні схематызаваных жэстаў, ні нейкіх стандартных клішэ, а аднекуль вынай-дзеная й захаваная рамантыка белых русаў, якія вечна змагаліся за сваё пра-ва захаваць уласны вобраз этнічнай ці расавай чысціні.

Дарэчы, дух Алесі ў новых творах Алеся адчуваецца паўсюдна, напаўня-ючы дадатковым аптымізмам выніко-вую працу: «Сярод пустэчы на Зямлі агмень у сэрцы запалі», «Я адчуваю іншы свет і адчыняю дзверы ў веч-насць, // Разумею галасы, што шэп-чуць пра тваю адметнасць», «Мы ідзем з табой разам, крочым праз вякі, // Мы нясем надзею людзям страчанай зямлі». Тут, як бачым, не губляецца і ваўнічы запал ягонай творчасці: «Ты абуджана крывёй, твая постаць прада-мной», «Гэй, Ярыла, ты жыццё дарыў нам, нашу моц ты блаславіў», «Ма-ланка б'е ў аблокі стрэламі сваімі, // Бог вайны ўздывае дзіды і вострыя мячы», «Ушануй сваіх герояў, дай нам моцы ў гэтай барацьбе».

А што ж Алеся? Яна падтрымлівае Алеся ў ягоных памкненнях, напісаўшы нават не менш ваяў-нічы тэкст песні «Гэты лёс»:

*Белае неба ў крыві –
гэта сцяг нашай вайны,
Скрозь туман станем гарой
Бараніць край родны свой.*

Цікава, што Алеся і Алеся Таболі-чы й проста заўсёды разам. Не верыце? Завітайце на любы канцэрт гурта «Znich». Я нават неяк назіраў, як яны пасварыліся ў клубе, але, дзякаваць Богу, ненадоўга. У любой краіне яны б заўжды сядзелі ў тэлерадыёэфіры не толькі ў музычных перадачах як ства-

ральнікі культавых нацыянальных песень, але і ў сямейных talk-show як узорная беларуская пара.

Зрэшты, «Znich» – гэта ж не толькі Алеся і Алеся Таболічы. Усе мы цудоў-на ведаем за дзесяцігоддзі плённай творчасці й такія культавыя персана-жы, як клавішнік Аляксандр Беле-нькі, бубнар Аляксандр Гарох (абод-ва яшчэ з дэбютнага альбома «Язычнік я...»), пазней далучаныя гітарыст Ся-ргей Стэц, дудар Кастусь Трамбіцкі, басіст Цімур Ганбараў. На большай палове альбомаў гурта сустракаем і імя дызайнера Змітра Траяновіча – то як аўтара мастацкай аздобы, то нават як аўтара тэкстаў, то проста як аб'екта ўдзячнасці музыкаў. Вось і ў «Мроі» ён разам з Таболічам рабіў канцэпталь-ную мастацкую аздобу альбома, пільна датрыманую і ў расійскім, і ў беларускім выданнях.

Па-за метал-фанаўскімі ўражан-нямі напрошваецца тут на ўвагу і сур'ёзная культуралогія. Ці задумваліся вы аб невыпадковасці на-звы «Мроя» ў гэтым альбоме? На ад-ным з метал-канцэртаў я й запытаў Алеся Таболіча гэтак наўпрост, ці мае ён CD-перавыданне культавага альбо-ма беларускага року 1980-х «28-я зор-ка» гурта «Мроя»? Адказ быў чаканы: «Безумоўна!» А ў буклеце таго перавы-дання я пісаў пра складаны шляхі піянераў нацыянальнага маскульта, пра якіх недалёка шація кляпала змрочныя й бязглуздыя пасквілі на-кшталт «Выкананне гуртом МРОЯ ка-ляднай песні ў стылі рок можна назваць поўнай прафанацыяй музыкі». І вось «Znich» у сваёй «Мроі» бярэ тую ж ка-лядную песню, каб выканаць яе ў стылі metal. Маўляў, вось вам!

Па шчырасці, гэты прэцэдэнт нагад-вае толькі віртуозны рок-класічны цы-татнік гурта «Mauzer» у альбоме «Pogna» (памятаеце, «калі раптам ад-чуеш камунальныя пахі, усміхайся», пераробку з таго ж «N.R.M.»). А куль-тура, нават маскультура, яна ж акур-рат і моцная здольнасцю пераемнасці пакаленняў.

І хоць я спыніўся на асобных ура-жаннях ад новага альбома гурта «Znich», мушу адзначыць і ягоную агульную канцэптальную цэльнасць, падкрэсленую зыркмі пралагам і эпі-логам. Гэта рэальна маштабнае пала-но пра нашае сучаснае жыццё ў стылі-стыцы фэнтэзі. Толькі гэта нашыя бе-ларускія фантазіі, але ўжо ў насамрэх фірменнай якасці запісу гуку.

Вітаўт МАРТЫНЕНКА,
музычны крытык

СНЕЖАНЬ

24 – Шыбнёў **Анатоль Дзям’янавіч** (1907–1990), жывапісец, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 105 гадоў з дня нараджэння.

24 – **Магілёўскі мастацкі музей В.К. Бялыніцкага-Бірулі** (1982) – 30 гадоў з дня адкрыцця.

25 – **Герлаван Барыс Федасеевіч** (1937), мастак тэатра, педагог, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, народны мастак Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

26 – **Гніламёдаў Уладзімір Васільевіч** (1937, Камянецкі р-н), пісьменнік, крытык, літаратуразнаўца, акадэмік НАН Беларусі, лаўрэат Літаратурнай прэміі імя У. Калеснікі (1996), прэміі НАН Беларусі (2005), кавалер ордэна Францыска Скарыны (2009) – 75 гадоў з дня нараджэння.

27 – **Беларуская чыгунка** (БЧ; 1862), сетка чыгуначных ліній і сродкаў іх эксплуатацыі на тэрыторыі Беларусі – 150 гадоў з пачатку дзеяння.

29 – **Масцераў Пётр Іванавіч** (1912–1982), акцёр, заслужаны артыст Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

31 – **Гуціеў Мікалай Цімафеевіч** (1912–2007), беларускі графік, жывапісец, педагог, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

ШКОДНЫ ДЫМ

Неахайнае абыходжанне з агнём – адна з самых распаўсюджаных прычынаў пажару. Як правіла, трагедыя здараецца з-за курэння ў нецвярозым стане. Толькі ў мінулым годзе загінулі 1 093 чалавекі, з іх 845 на момант пажару знаходзіліся «пад градусам».

Дазволю сабе папярэдзіць усіх перад навагоднімі святамі. Надыходжанне 2012 года для ўсіх было розным: нехта атрымаў доўгачаканыя падарункі і станоўчыя эмоцыі, а для кагосьці яго першыя гадзіны сталіся апошнімі. У перыяд з 31 снежня па 2 студзеня на пажарах у нашай краіне загінула 13 чалавек. Толькі за першыя 6 гадзінаў новага года пажар забраў жыцці 8-і.

Неахайна кінутыя непатушаныя запалкі, акуркі – самыя распаўсюджаныя пачынальнікі пажару. Але не для ўсіх прыклады ў зводках МНС становяцца перасцярогай пра небяспеку. Больш за тое, часта падобных трагедый можна пазбегнуць, калі б людзі ўсведамлялі, што ствараюць небяспеку сваімі рукамі.

Статыстыка за апошнія 5 гадоў гаворыць, што з-за неасцярожнасці пры курэнні загінулі 3 925 чалавек. Менавіта таму МНС падтрымлівае акцыі, што забараняюць продаж таннага спіртнога. У мінулым годзе яны прайшлі ў 19-і раёнах краіны, у 15-і з іх не было зарэгістравана ніводнага загінулага на пажары. Вядома, месячнікі пажарнай бяспекі, агляды жылых дамоў і іншыя мерапрыемствы, накіраваныя на папярэджанне траўматызму і гібель людзей на пажарах і пры іншых надзвычайных сітуацыях, даюць свае станоўчыя вынікі. Але пакуль кожны не зразумее ўсю сур’ёзнасць і глыбіню праблемы, фінал можа быць такім жа трагічным.

Вольга ЦЫНКЕВІЧ, інспектар ЦРАНС г. Мінска

«Люблю цябе...»

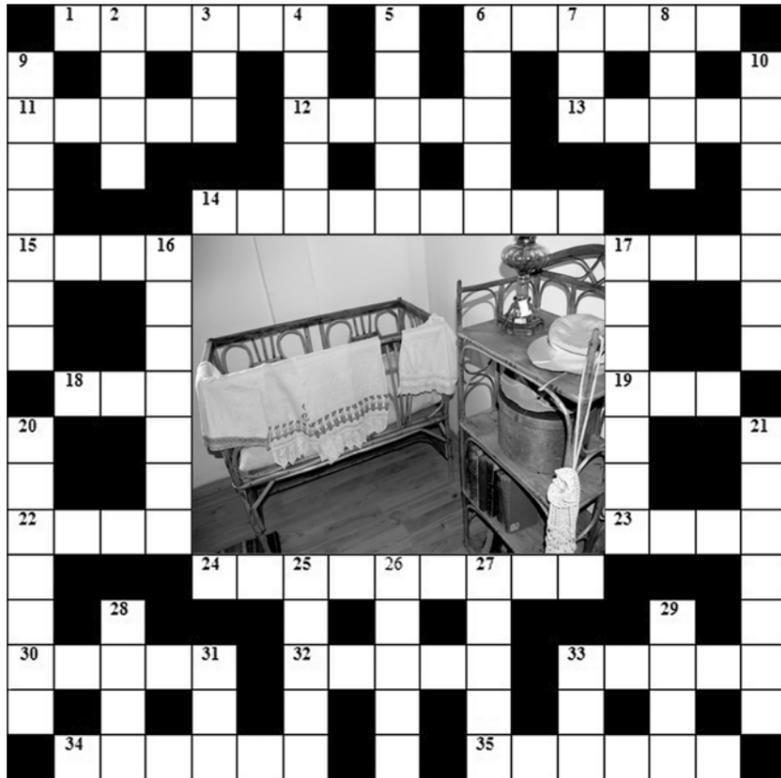
Патрыятызм у вершах Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Танка

Уздоўж

1. «Люблю цябе я звонка, // Люблю цябе, ...!». З верша Танка «За песні і сасонкі». 6. «Паўстаў народны гнеў і ..., // Паўсталі грозны партызаны». З верша Купалы «Зноў будзем шчасце мець і волю». 11. «Слава табе, ...!». Верш Купалы («За лясны шумлівія»). 12. «Партызанская ...». Верш Коласа («Эй, з-за лесу ды з-за гор»). 13. «Абвілася краіна // У кветкі, // Кліча ... і месяц у сведкі». З верша Купалы «Абвілася краіна...». 14. «Дзе некалі // Дзеці пісалі на бяросце // Крылатыя словы Купалы: // «...», // Беларускія сыны». З верша Танка «Партызанская школа». 15. Шлях транспартнага сродку па маршруце. 17. «Задымелі ... на начлезе, // Зашумеў кучаравы бярознік». З верша Купалы «Партызаны». 18. «На ..., народ мой, паўставай!». З верша Коласа «Наша дарога» («Да дня вызвалення Мінска»). 19. «Белавежская пушка шумела. // І шумеў цёмны ... Аўгустоўскі». З верша Купалы «Накарміліся панскаю ласкай...». 22. Прадукт творчай працы. 23. Эпізод з кінафільма. 24. Павозка, запрэжаная парай коняў. 30. Частка дарожнага насыпу. 32. «З дуба, волата старога, // Падае сігнал ...». З верша Коласа «Засада». 33. «Быў чэрвень. // Эшалоны рана // На ... спяшаліся, ішлі». З верша Танка «Мы зноў на месцы тым...». 34. «На горнай вяршыні ёсць ... Алёшу – // Адважнаму сыну саветкай зямлі». З верша Танка «Алёша». 35. Адрэзак за што-небудзь.

Упоперак

2. Дзяленне на крузе компаса. 3. Асабістая вядомасць. 4. Адрэзак нападу. 5. «Гамоняць зялёныя ... // Шумяць у прысадах бярозы». З верша Купалы «Паклон мой народу за песні». 6. Месца іншай афарбоўкі на якой-небудзь паверхні. 7. Салодкая страва з узбітай да пены фруктовай, малочнай масы. 8. Парусінавая стрэшка на судне, верандзе. 9. «На фронтах зарнічай успыхнулі словы: // ...! На захад! Пара!» З верша Коласа «Шлях славы». 10. «І ўсё, што ў нас святаго есць – // ..., воля, слава, чэсць, – // Мы пранясём праз гром, агонь». З верша Коласа «Абаронца роднай зямлі». 16. Майстар меткай стральбы. 17. «Стаіць ... // Ля шумлівага жыта: // Нішто не забыта, // Ніхто не забыты». З аднайменнага верша Танка.

20. «На штурмы Кюстрына, Берліна // Хадзіў наш воін-...». З верша Коласа «Зварот». 21. «Грымяць ... ўдзень і ўночы, // Зямля палощацца ў агні». З верша Коласа «На абарону». 25. Частка тэксту, надрукаванага ў адну лінію. 26. «З чараўніцаю зелле князь вара». З верша Купалы «Песня...». 27. «А ... там герціны, // Наш ... рабочы». З верша Купалы «Беларусі ардэнаноснай». 28. Празрысты матэрыял. 29. Духавы інструмент для падачы сігналаў. 31. «Ты падыходзіш, партызанка, // Хадю цяжка да нас. // Каму гаючы ... дасі, // У будучыню шлях пакажаш». З верша Танка «Беларусь». 33. Задні план карціны.

20. «На штурмы Кюстрына, Берліна // Хадзіў наш воін-...». З верша Коласа «Зварот». 21. «Грымяць ... ўдзень і ўночы, // Зямля палощацца ў агні». З верша Коласа «На абарону». 25. Частка тэксту, надрукаванага ў адну лінію. 26. «З чараўніцаю зелле князь вара». З верша Купалы «Песня...». 27. «А ... там герціны, // Наш ... рабочы». З верша Купалы «Беларусі ардэнаноснай». 28. Празрысты матэрыял. 29. Духавы інструмент для падачы сігналаў. 31. «Ты падыходзіш, партызанка, // Хадю цяжка да нас. // Каму гаючы ... дасі, // У будучыню шлях пакажаш». З верша Танка «Беларусь». 33. Задні план карціны.

**Склаў
Лявон ЦЕЛЕШ**

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

МЕДАЛЬЕРНАЕ МАСТАЦТВА – мастацтва вырабу формаў для адліўкі і штэм-пеляў для чаканкі манетаў і медальёў з медзі, срэбра, золата і інш. Узнікла на мяжы VIII і VII стст. да н.э. у Лідзеі і Старажытнай Грэцыі са з’яўленнем манетаў. У Старажытным Рыме ме-

дальёны рабілі ў гонар знамянальных датаў.

Развіццю беларускага медальернага мастацтва садзейнічалі шматлікія юбілейныя выстаўкі, прысвечаныя гістарычным падзеям у жыцці краіны, выдатным дзеячам нацыянальнай культуры. Сярод лепшых выставачных твораў – «Кіраўнік сялянскага паўстання Кастусь Каліноўскі» (Э. Астаф’еў), «Мікола Гусоўскі» і «Дунін-Марцінкевіч» (Г. Асташонак), серыя «Горад Барысаў» (М. Байрачны), «Максім Багдановіч» (С. Вакар), «Мікола Гусоўскі» (Т. Васюк), «Максім Багдановіч» (Г. Гаравая), «Алаіза Пашкевіч (Цётка)», «В. Дунін-Марцінкевіч», «Уладзіслаў Сыракомля. 1823–1862»

(С. Гарбунова), «Цётка», «Янка Купала», плакетка «Мікола Гусоўскі», «Зямля Беларуская» і «Мінск – горад-герой» (Р. Іваноў), «Янка Купала», «Якуб Колас», «Пётр Міронавіч Машэраў» (У. Лятун) і інш.

Медалі памятныя, юбілейныя, сувенірныя вырабляюцца серыйна ў тэхніцы штампуюкі з бронзы ці алюмінію, рэдка з пластыку. Унікальныя музейна-выставачныя медалі адліваюць з бронзы ці сілуміну. Апошнім часам у Беларусі нярэдка выпускаюць таксама медалі з фарфору і гліны, з’явіліся медалі з шкла ў тэхніцы маліравання («В. Дунін-Марцінкевіч» Г. Асташонак). У 1984 г. адбылася першая выстаўка медальернага мастацтва ў Мінску, на якой былі прадстаўлены медалі (пераважна з калекцыі А. Белага).

МЕДАРЭЗ – пчаларскі нож для падрэзкі сотаў, вырэзвання матачнікаў, ускрыцця забруса (васковая пчатка спелага мёду) і інш. Называўся таксама рэзіч-

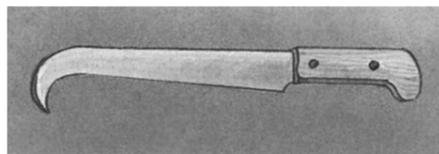

Срэбны медаль у гонар Канстытуцыі 3 траўня 1791 г.

Срэбны медаль Віленскага сельскагаспадарчага таварыства

Ордэны Рэчы Паспалітай з гербамі Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства

Медарэз